

**Иван Хаджиберов – индустриалец, предприемач и дарител,
в спокойни и в несигурни времена**

**Ivan Hadzhiberov – Industrialist, Entrepreneur and Donor,
in Calm and Uncertain Times**

**Иван ПОСТОМПИРОВ
Ivan POSTOMPIROV**

DOI: 10.61836/WKVI1004

Received: 23.08.2025
Available online: 21.11.2025

Abstract: *Ivan Hadzhiberov (1858–1934) was from the first generation of industrialists that laid the foundations of the famous Gabrovo industry. Even during his lifetime, he was defined by his contemporaries as a „legendary Bulgarian“, „the most popular among Gabrovo manufacturers“, „a man of progress“, „the Bulgarian Japanese“. Ivan Hadzhiberov was born in Gabrovo in 1858 and came from a wealthy, but not rich, family. Like other first-generation industrialists, Ivan Hadzhiberov did not receive a particularly high education. Even at a very young age, he helped his father in the trade. For some time he earned his living as a traveling salesman. After collecting some capital, Hadzhiberov invested in a modern mill (1890), built a woolen textile factory in partnership, which was the fourth in a row in Gabrovo (1892). The third enterprise that he built independently was a hydroelectric power plant on the Yantra River (1906). It is the second in the country and the first for industrial purposes. With it, he electrified part of Gabrovo and several factories. It conducts its own social policy for its workers and employees, donates funds to schools and libraries. Until now, in various publications, Ivan Hadzhiberov has been presented in an unrealistic light, existing and non-existent merits are attributed to him, myths are created around his name. The purpose of this article is to present his actual contribution to Gabrovo and Bulgaria.*

Keywords: *Gabrovo, trade, industrialist, entrepreneur, wool textile enterprise, power plant*

JEL: *L67, N63, N64, N73, N74, N93, N94, O14*

Иван Хаджиберов (1858–1934) е от първото поколение индустриалци, което с много труд и постоянство полага основите на прочутата габровска индустрия. Още приживе той е определян от своите съвременници като „легендарен бъл-

гарин”, „най-популярния между габровските фабриканти”, „човек на прогреса”, „българският японец”. Основни източници за неговите живот и дейност са запазените спомени, печатни издания и ограничен брой документи. Най-популярна е биографията на Иван Хаджиберов от неговата внучка Тодорка (Дора) Георгиева – Йолова, семейна хроника на събитията до 1934 г.¹ Информация от първо лице дава обширна статия на базата на журналистически репортаж и негово интервю в списание „Съвременна илюстрация” от 1912 г., когато Хаджиберов е на върха на успеха и славата си (Georgiev, 1912, pp. 22–26). Той заема достойно място сред останалите габровски индустриалци в „Книга на Габровската индустрия”, която отразява значението на Габрово като важен стопански център на България (Nestorov, 1934, pp. 47–48). Свои наблюдения за фабрика „Иван х. Беров” споделя и д-р Петър Цончев (Tsonchev, 1929, pp. 532–535). Иван Хаджиберов има свое място и в „История на вълненотекстилната промишленост в Габрово“, представена от гледната точка на марксистката историография (Gatev, Venkov, Minchev, 1982). Авторите имат привилегирован достъп до малко достъпни по онова време източници – документи, интервюта, спомени, непубликувани проучвания и др.²

Сравнително малко са запазените автентични архивни документи в двата фонда на Иван Хаджиберов, съхранявани днес в Централен държавен архив (ЦДА) (Ф. 1621К) и отдел Държавен архив (ДА) – Габрово (Ф. 131К), както и отделни документи в Регионален исторически музей (РИМ) – Габрово. Архивните документи в ЦДА са дарение от неговата внучка Тодорка Йолова (Angelova, 1997, pp. 211–214)³. Архивът, който е запазен до 1947 г., е иззет и складиран в Държавен вълненотекстилен комбинат (ДВТК) „Георги Генев” – Габрово, преди оцелелите документи да попаднат в ДА – Габрово.

За живота и делото на Иван Хаджиберов има многобройните публикации. В тях обикновено се цитират подобрани факти от посочените по-горе източници, като се изтъква най-вече приносът му в различни области, или се търси необичайното, сензационното и дори жълтото около неговата личност. Той е представян в нереална светлина, приписват му се съществуващи и несъществуващи заслуги, около името му се създават митове, което пречи да се отчете действителния му принос за Габрово и за България.

¹ Регионален исторически музей – Габрово, инв. № РИМГ6019-479СпФНИ. Тодорка Георгиева: Биография на Иван х. Беров. Човек на прогреса. 1979–1980 г. 151 л. Екземпляри от „Биографията” са предоставени на Държавен архив – Габрово (Ф. 825, оп. 10, а.е. 50), Централен държавен архив (Ф. 1621К, оп. 1, а.е. 2.) и някои други институции. През 80-те години на ХХ в. авторката я предлага за отпечатване, като книга, но това не се осъществява.

² Авторите не са професионални историци – Христо Венков е главен счетоводител на комбината, а Минчо Минчев е филолог и поет, назначен за уредник на музейна сбирка посветена на габровския вълнен текстил.

³ Документите в ЦДА, Ф. 1621К са описани по папки, без да се посочва броят листове, като вероятно те не са номерирани, което прави използването им почти невъзможно.

Натрупване на опит и капитали

Иван Хаджиберов е роден в Габрово през 1858 г. и произхожда от заможно, но не и богато семейство. Баща му Боро Иванов Беров (1830–1901) притежава малка воденица на около три километра от града, по течението на р. Янтра. Семейството има пет деца – двама сина и три дъщери. Боро Иванов става хаджия след посещение на Божи гроб в Йерусалим преди Освобождението. Титлата наследява неговият първороден син Иван⁴.

Подобно на другите индустриалци от първото поколение, Иван Хаджиберов не получава особено високо образование. От шестгодишен той е изпратен в началното училище и продължава образованието си с няколко прекъсвания до 1877 г., като завършва едва втори прогимназиален клас. Свободното си време прекарва в дюкяна и замества баща си, който често пътува. През ваканциите Иван обикаля като търговец кърджия в Казанлък, Трявна, Шипка и по други места, навлизайки успешно в тънкостите на търговията (Georgiev, 1912, p. 22).

По време на Освободителната война (1877–1878) Иван Хаджиберов се записва като опълченец – кавалерист със собствен кон, което е първата по-решителна крачка в неговия живот⁵. През 1879 г., той постъпва на служба в първия набор на българската войска. След две години Хаджиберов се завръща към търговията, но условията са се променили, появили са се нови нужди. Той пътува като амбулантен търговец, за да се препитава с продажба на различни стоки. Тази търговия не е присърце на Иван Хаджиберов, тъй като не носи особени доходи, но по това време няма друг избор. При едно пътуване из Южна България той купува за проба известно количество тютюн и го продава в Габрово. Това се оказва печелившо и с доставки на тютюн, за 4–5 месеца успява да спечели около 40 000 лв. Тъй като баща му не се съгласява да разширят тази търговия, Иван Хаджиберов се замисля за други източници на доход. По природа интелигентен и любознателен човек, той бързо схваща новото време, което изисква модернизирани на традиционните занаяти и производства. Убеждава баща си да инвестира около 7000 лв. във воденицата и през 1882 г. инсталират сита за пречистване на житото и брашното. Започва производство на бяло брашно, рядко срещано по онова време. Това е първата модернизация, която се реализира с участие на Иван Хаджиберов и прави производството по-конкурентно (Georgiev, 1912, p. 22).

При обявяване на Сръбско-българската война Иван Хаджиберов е мобилизиран. След завръщането си той се жени за Тодорка (Тодорица) Савова, което е добър ход от негова страна, тъй като тя произхожда от семейството на Сава Хад-

⁴ РИМ – Габрово, инв. № РИМГ6019479 СпФ-НИ, л. 7–8.

⁵ В интервюто за сп. „Съвременна илюстрация”, Иван Хаджиберов дава противоречива информация за участието си в Руско-турската война (1877–1878 г.). Липсва хронология на събитията, споменава се едно несъществуващо сражение и в крайна сметка, той се отклонява от опълчението, заемайки се отново с търговия. Вж. (Georgiev, 1912, p. 22).

жипенчев, един от старите първенци на Дряново. Хаджиберов е доста под нивото им, но въпреки това проявява настойчивост и дава големи обещания на избраницата си и нейното семейство, които по-късно все пак изпълнява⁶.

Когато постига успехи, придобива популярност и се нарежда сред стопанския елит, Иван Хаджиберов е поставен между имената на „по-забележими представители на търговско-промишлената буржоазия в страната”, „доосвободенски заможни търговци и занаятчии”, които „направо се превърнали в промишлени капиталисти след Освобождението” (Berov, Dimitrov, 1990, p. 39). Това не е съвсем точно, тъй като той очевидно не спада към тази категория, но постепенно, с труд, постоянство и амбиция, успява да заеме полагащото му се място.

Възходящо развитие като предприемач и индустриалец

След женитбата си (1886 г.), Иван Хаджиберов се отделя от баща си. Получава воденицата под наем за три години срещу 2100 лв. и 3000 лв. капитал. С това условно **завършва първият период** от живота на Иван Хаджиберов, през който трябва да се съобразява с волята на баща си. Управлявайки умело наетата воденица, за три години той изкарва чиста печалба от 16 000 лв. Тъй като това не го задоволява, той предлага на брат си Димитър (тогава капитан от армията) и баща си да разширят производството. Предложението му се реализира и през 1890 г. те построяват валцова мелница, т.н. „брашняка фабрика”, от която бащата притежава 1/2, а двамата братя по 1/4 част. Това е първата индустриална мелница в Габрово и околията, работеща с машини, макар и задвижвани с водно колело (Georgiev, 1912, p. 22). Мелницата има добър капацитет и достига до годишно производство от 500 т брашно. Повече от 30 години тя е основен доставчик на хлебарите от региона. Мелницата изгаря през 1923 г. заедно с други постройки, след което не е възстановена. Има данни, че през 40-те години на ХХ в. каменната ѝ сграда е използвана за работнически жилища⁷.

След около година Иван Хаджиберов забелязва, че двигателната сила за работа на мелницата е по-голяма отколкото е нужно с около 20 конски сили. За да не се хаби напразно тази енергия, той предлага в съдружие с баджанака си Андрея Момерин да изградят текстилно предприятие. През 1891 г. от Германия са закупени пет стана – три дървени ръчни и два механични. На следващата 1892 г. в Габрово започва да работи четвъртата вълнотекстилна фабрика. За разлика от другите три, в нея се произвеждат само фини камгарни платове европейски тип, ориентирани към нуждите на градското население и по-заможните слоеве на обществото. Събирателно дружество фабрика „Иван х. Беров & Момерин” няма собствена предачница и работи единствено с мериносови прежди внасяни от Англия, Италия и Австрия. Съществуващите тогава текстилни фабрики в Габрово и

⁶ РИМ – Габрово, инв. № РИМГ–6019–479 СпФ–НИ, л. 12–14.

⁷ Държавен архив – Габрово, Ф. 1313, спомен, л. 5.

Сливен произвеждат предимно шаяци от местни вълни, предназначени за селско население, за армията и за износ към Турция и други балкански страни. Със своето производство новата фабрика допринася за модернизацията на българското общество и влиза в конкуренция с внасяните от Европа платове.

Създаването на фабрика за фини платове се счита за една от заслугите на Иван Хаджиберов като индустриалец. Тя се смята за първата в страната, със специализация необичайна за съвременниците, свикнали с употребата на други видове платове. Доколкото се приема, че Хаджиберов е инициатор на предприятието, той проявява добър търговски усет и отчита тенденциите за развитие, с което донякъде изпреварва времето. Към края на XIX и началото на XX в. останалите текстилни фабрики в Габрово също отчитат промените във вкуса на потребителите и започват производство на камгарни платове в модни десени (Ivanov, 2021, pp. 99–100, 107–108).

За началния етап от развитието на фабриката данните са оскъдни. Тъй като и двамата съдружници нямат предишен опит в текстилното производство, първоначално срещат много трудности и неудачи.

Като друга заслуга на Иван Хаджиберов се приписва, че **първи въвежда производството на готови дрехи – конфекция**, което се счита за негова идея и нововъведение. Той съветва своите клиенти – шивачи да започнат производство на мъжки костюми по стандартни мерки от камгарен плат и да ги предлагат готови на клиентите си. Който се види облечен в модерни дрехи ще се хареса и така по-бързо ще възприеме новото⁸.

Модерното шивачество, т.н. „панталонджийство”, като занаят в Габрово датира още от 1862 г. Обучени в чужбина майстори започват да шият дрехи по европейски образец с плат на клиентите, обикновено от домашен шаяк. След Освобождението, с появата на платове от габровските фабрики, някои шивачи-панталонджии започват да шият готови дрехи, които изнасят за потребители извън Габрово. Непосредствено след 1885 г. майстор Филип Генков започва да изработва готови дрехи от габровски платове и да ги складира във Варна за продажба. Той е последван и от други шивачи, особено след Пловдивското изложение (1892 г.), които откриват дрехарници (дюкяни за готови дрехи) в Лом, Русе, Пловдив, София, Силистра, Свищов, Бургас и Стара Загора. Търговията с готови дрехи, постоянно се увеличава като най-голямо развитие достига между 1892–1899 г. (Tsonchev, 1929, pp. 99–108). Участието на габровските фабрики е в това, че те отпускат кредити на шивашките работилници в Габрово и в страната под формата на платове (Ivanov, 2021, pp. 118–119). Фабрика „Хаджиберов & Момерин” също се включва и за да пласира продукцията си, отпуска кредит на дрехарска фирма „Игнатов, Коюмджиев и Сие“ от Габрово, с дюкяни за продажба на готови дрехи в София, Русе и Лом. Дейността ѝ продължава до 1899 г., когато съдружниците се

⁸ РИМ – Габрово, инв. № РИМГ–6019–479 СпФ–НИ, л. 23–24.

разделят, а Иван Хаджиберов е член на арбитражния съд, който трябва да прегледа и уреди сметките им⁹.

През 1895 г. влиза в сила първият Закон за насърчаване на местната индустрия. Това се отразява благоприятно и на фабрика „Иван Хаджиберов & Момерин“. До 1899 г. становеите се увеличават на четиринадесет.

През 1901 г. предприятието изпада в затруднено положение, тъй като собствениците са ползвали кредит от габровския банкер Тодор С. Арнаудов. Създава се ситуация, при която има задължение пред различни банки от около 300 000 лв., понеже Арнаудов сконтира наличните полици. След неговия фалит има опасност банките да сложат ръка на фабриката. Притеснен от това през 1901 г. Андрея Момерин изтегля своя дял от 46 000 лв. и излиза от съдружието (Georgiev, 1912, р. 23). Според други преценки, сумата от 300 000 лв. явно е доста пресилена – вероятно Хаджиберов остава да дължи най-много 25 000–30 000 лв. (Ivanov, 2021, pp. 148–149).

Така от 2 ноември 1902 г. Иван Хаджиберов става едноличен собственик на предприятието. Това е свързано със значителни трудности, тъй като поема големи задължения към банките, което му дава възможност да се прояви като **човек с непоколебима воля и твърд характер**. Изходът, според него, е да се подобри производството и с неговото развитие да получи възможност за изплащане на големите задължения. Постепенно, през следващите години фабриката се разширява, като през 1903 г. е построена нова двуетажна сграда, а през 1904 г. становеите са увеличени на 45. В старата сграда са устроени пералня, бояджийна и апретура. Като майстор е привлечен чехът Антон Хоринек¹⁰, който е отличен специалист по оцветяване на прежди. Той обучава неопитните български работници, с което допринася много за успешно развитие на фабриката.

Увеличаването на машинния парк на фабрика „Иван Хаджиберов“ поставя проблемът за неговото задвижване. Енергията от водно колело се оказва недостатъчна. Това подбужда Хаджиберов да направи **електрическа централа**¹¹. Интересът на Иван Хаджиберов към електричеството не е случаен. Заедно с вноса на тъкачните станове през 1891 г., той донася едно динамо и няколко електрически крушки с въгленови жички. То е свързано към водното колело на мелницата и произвежда електрическа енергия, която захранва крушките, с които се осветява мелницата, а от 1892 г. и новооткритата текстилна фабрика. Въпреки че това не са първите електрически крушки, които светват в Габрово, а и в страната, може да се каже, че това е **първата малка водноелектрическа централа (ВЕЦ) в България**, която преобразува водната енергия в електричество.

⁹ РИМ – Габрово, РИМГ–6019–4044–НИ, л. 1, 3.

¹⁰ През 1904 г. Антон Хоринек и Димитър Беров основават в София текстилно акционерно дружество, което построява през 1906 г. Първа Софийска фабрика за вълнени платове „Д. Беров & А. Хоринек“.

¹¹ РИМ – Габрово, инв. № РИМГ–6019–479 СпФ–НИ, л. 17.

Иван Хаджиберов намира подходящо място с водопад по течението на р. Янтра на два и половина километра от фабриката, в едва проходимо скалисто устие. През 1905 г. започва работата по изграждане на ВЕЦ при почти пълна секретност. Това е свързано с големи трудности от технически и финансов характер, които Иван Хаджиберов преодолява с голяма смелост, твърдост и упоритост, извършвайки истински подвиг. На 26 юни 1906 г. централата е готова и пусната в действие, с три турбини „Брауншвайк“ и обща мощност 240 конски сили. Тази инвестиция му струва около 300 000 лв., значителна за времето сума и го поставя на ръба на фалита. От енергията на ВЕЦ за фабриката се употребяват 80 конски сили, а остатък се продава срещу 33 000 лв. годишно на няколко фабрики и за осветление на града (Georgiev, 1912, p. 23). Електроцентралата на Иван Хаджиберов е първата в България, построена с български частни капитали и предназначена за индустриални цели и осветление. През 1906–1907 г. е изграден далекопровод високо напрежение до Габрово и част от града е електрифицирана. По ул. „Орловска“, откъдето преминава електроразпределителната мрежа, Иван Хаджиберов предоставя безплатно по една лампа за осветление във всеки дом¹². Така Габрово става първия електрифициран провинциален град в страната, а след 1910 г. е изградено и улично осветление. С осъществяването на този проект, Иван Хаджиберов се проявява като умел предприемач. Той изгражда ВЕЦ основно с търговска цел, като доходно предприятие, което да му носи солиден и гарантиран приход от продажба на електроенергия за индустриални цели¹³ и за осветление, което се реализира през следващите години.

Инвестицията на Иван Хаджиберов във водноелектрическа централа е най-значимото му постижение и дело на неговия живот. Тя е свидетелство за неговата прозорливост и силен предприемачески дух, габровска пресметливост и поглед в бъдещето, където предстои възход на електрическата енергия! Това го прави изключително популярен и за дълъг период от време той е сред най-известните габровски индустриалци. Като легенда се разказва невероятната история за посрещането на цар Фердинанд на 23 септември 1908 г., непосредствено след обявяването на независимостта, когато Иван Хаджиберов се обръща към него с думите: „Ваше величество, Вие сте цар на България, а аз съм цар на електричеството“¹⁴.

Към 1912 г. текстилната фабрика на Иван Хаджиберов достига максимума на своето развитие: изградени са всички необходимите сгради на площ около 5500

¹² РИМ – Габрово, инв. № РИМГ–6019–479 СпФ–НИ, л. 22–23.

¹³ Анализ на фактите показва, че Хаджиберов вероятно е използвал електроенергията основно за осветление, а не за „задвижване“ на фабриката си. Това би трябвало да става с електромотори, за каквито няма данни. През 1910 г. той изгражда към фабриката си топлоцентраля (ТЕЦ) с парна машина – локомотив за задвижване на машините, с генератор за производство на ток, парна сушилна и др.

¹⁴ РИМ – Габрово, инв. № РИМГ–6019–479 СпФ–НИ, л. 31.

кв. м, в които са разположени 80 механични стана, пералня, бояджийна и апретурна, за него работят около 300 души работници и се произвеждат над 180 000 м платове годишно. Тя си е спечелила солидно реноме и собственикът я обявява за **Първа царска придворна фабрика за чисто вълнени платове „Иван х. Беров“** (което не означава придворен доставчик). Платовете ѝ печелят дипломи и медали от различни изложения (Georgiev, 1912, p. 23).

Ежегодно Иван Хаджиберов и семейството му посещават по няколко западни страни като видяното и научено в Европа той пренася в своята фабрика, опитвайки се да я устрои по европейски образец. Неговото предприятие е единственото в Габрово с обширна прилежаща площ от близо 200 дка, превърната в едно добре устроено и старателно поддържано имение. Хаджиберов изгражда собствен **индустриален комплекс** включващ текстилна фабрика, валцова мелница и ВЕЦ с необходимата инфраструктура. Тук той неуморно строи и почти всяка година въвежда нещо ново, провежда собствена социална политика за своите работници и служители. Поради отдалечеността на имението си, Иван Хаджиберов проучва въпроса за построяване на трамвайна линия до града (теснолинейка) (Georgiev, 1912, p. 23).

Време на трудности, изпитания и загуби

Балканските войни и Първата световна война не се оказват благоприятни за текстилната фабрика на Иван Хаджиберов. Продажбите силно намаляват поради липса на пазар за скъпите вълнени платове, неподходящи за войската. Иван Хаджиберов е принуден да спре фабриката до 1920 г. Милитаризирани са мелницата и електрическата централа. Хаджиберов снабдява с ток осем фабрики: текстилни и трикотажни, държавната болница, няколко учреждения и около 250 частни къщи. Поради финансови затруднения и ниско ниво на речните води се налага да вдигне месечния наем, при което собствениците на фабрики отказват да плащат и той им спира тока. Водят се преговори, в които се намесва и Министерството на войната¹⁵. Мелницата му работи с пълен капацитет, но е обект на непрекъснати саботажи, повреди и кражби.

През този период Иван Хаджиберов се ориентира към доставки за армията, търговия с платове и хранителни стоки. След войната, той е обвинен по чл. 4 от Закона за съдене виновниците за националната катастрофа и незаконно забогатяване по време на войната. Според обвинителният акт на Русенския полеви съд от 21 ноември 1921 г., той е обвинен за укриване на платове, доставка на некачествено месо за армията, продажба на брашно с примеси и др. След девет месеца предварителен арест Хаджиберов е оправдан и се завръща в къщи. През това време фабриката му не работи и трупата загуби. Скоро срещу него започва нов процес,

¹⁵ ДА – Габрово, Ф. 139К, оп. 1, а.е. 92.

свързан с голямо количество платове (28 044 м), които държавата възнамерява да конфискува. Според Хаджиберов, те са изработени преди войната, с прежда, която още не е платена на английската фирма доставчик. Процесът се проточва почти една година, като се стига до Междусъюзническата контролна комисия и Народното събрание. В крайна сметка, на 26 юли 1924 г. е обнародвана амнистия, с която Иван Хаджиберов е оправдан, постановено е да му се върнат платовете, а възбраната на имотите му е вдигната¹⁶.

Въпреки, че е оправдан, ареста и съдебните дела подронват авторитета му.

Междувременно, Иван Хаджиберов е сполетян от ново нещастие. На 16 ноември 1923 г. възниква пожар, в който изгарят фабриката и валцовата мелница. Въпреки големите загуби Иван Хаджиберов не пада духом и се залавя веднага за работа. Голяма част от унищожената техника е възстановена с помощта на местни майстори. След една година са пуснати в действие 20 стана, през 1925 г. те стават общо 35, към 1934 г. са 55 (Nestorov, 1934, р. 48). Възстановени са и са пуснати в действие общо 62 стана.

Голям удар за Иван Хаджиберов е смъртта на съпругата му на 23 април 1925 г., която преживява тежко нещастията, които сполетяват семейството.

Поради недостиг на средства фабрика „Иван х. Беров“ няма възможност за самостоятелна дейност и започва да работи ишлеме на други габровски фабрики: „Успех“, „Надежда“, „Балкан“, „Александър“, както на много търговци на вълна и платове – Христо Райков, Иван Кирчев, Братя Куневи и др. Въпреки доброто си реноме от миналото, фабриката започва да изостава в сравнение с другите предприятия от бранша.

Тъй като ВЕЦ и електроразпределителната мрежа на Иван Хаджиберов през 1906–1907 г. са започнали работа без да бъдат узаконени, през 1922 г. се изготвя план за узаконяването им. Едва на 15 август 1924 г. е получено разрешение за водоползване от р. Янтра за електрическата централа с мощност 332 конски сили¹⁷. През 1926 г. е извършена строителна проверка, която установява много пропуски по техническото състояние и поддръжката на съоръженията, особено на далекопровода до Габрово¹⁸.

През 30-те години на ХХ в. е сключен договор за закупуване електрическата енергия на АД „Иван х. Беров“ – Габрово от ВС „Грамадата“ – Габрово за срок от 5 години. Тя се включва в общ паралел с четири електроцентрали от региона¹⁹. След национализацията през 1947 г. ВЕЦ на Иван Хаджиберов е отнесена към активите на ДВТК „Г. Генов“ – Габрово и работи до 1966 г., след което е закрыта

¹⁶ ДА – Габрово, Ф. 131К, оп. 1, а.е. 3, л. 1–9.

¹⁷ Пак там.

¹⁸ ДА – Габрово, Ф. 131К, оп. 1, а.е. 3, л. 24–25.

¹⁹ РИМ – Габрово, РИМГ–6019–1909–НИ, л. 1–2. Проектно-договор относно закупуване електрическа енергия (произведена) от Акционерно дружество „Иван х. Беров“–Габрово от Водния синдикат „Грамадата“ в продължение на пет години. [1934 г.]

и консервирана. Скоро след това е разбита и разграбена, с което е унищожена втората по ред изградена в България ВЕЦ, ценно културно наследство свързано с индустриализацията и модернизацията на българското общество.

След 1927 г. Иван Хаджиберов започва постепенно да се оттегля от управлението. Сполетелите го нещастия дават отражение върху здравословното му състояние, но въпреки това той всекидневно е във фабриката. За директор е назначен по-малкият му син Сава Ив. Хаджиберов. На 30 юни 1932 г. поради влошеното здравословно състояние на Иван Хаджиберов УС избира за председател синът му²⁰.

Иван Хаджиберов умира на 5 март 1934 г. на 76 години. След неговата смърт Сава Хаджиберов поема управлението на предприятието, но не успява да го стабилизира. Фабриката продължава да работи ишлеме с чужди материали и за чужда сметка, най-вече за фабриките „Успех“ и „Христо Райков“. Особено кризисна е 1938 г., когато финансовото състояние се влошава. За кредити към банки е ипотекано цялото фабрично имущество и електроцентралата.

Сава Хаджиберов постепенно обсебва оставеното от баща му наследство. Системно отклонява значителни средства за себе си, като предпочита продажбите в брой, без фактури и без плащане на данъци. С това той ошетенява брат си Боро Хаджиберов и другите наследници. Получава заплата от дружеството, като в същото време се води негов кредитор със значителни вноски и постепенно успява да придобие 80% от капитала²¹.

След 9 септември 1944 г. Сава Хаджиберов, със съдействието на Министерството на търговията, е изпратен в Турция да осигури внос на вълна. В Цариград (Истанбул) той заверява генерално пълномощно с големи правомощия на Борис Хр. Гайтанджиев, счетоводител на АД „Иван х. Беро“²², който фактически ръководи фабриката до национализацията през 1947 г. Сава Хаджиберов остава в Турция и повече не се завръща в България. По-късно емигрира в Съединените щати и се установява в град Питсбърг, където умира през 1966 г. Другите наследници на Иван Хаджиберов се преселват в София или емигрират в чужбина.

След национализацията на 23 декември 1947 г. е изготвен нарочен баланс, който показва чист актив от 14 885 688 лв., като имуществото на дружеството е 11 719 982 лв. След изчисления и приспадане, за наследниците остава обезщетение в размер на 7 100 838 лв., но поради рестриктивната политика на БРП (к) към бившите собственици, те не получават нищо²³.

²⁰ ДА – Габрово, Ф. 131К, оп. 1, а.е. 1, л. 3.

²¹ ДА – Габрово, Ф. 418, оп. 3, а.е. 212, л. 2.; Ф. 51, оп. 1, а.е. 9, л. 90–93. Изложение от Боро Ив. Хаджиберов до кварталния комитет на ОФ, с данни за злоупотребите и незаконното забогатяване на брат му Сава Хаджиберов. 20 юли 1946 г.

²² ДА – Габрово, Ф. 825, оп. 10, а.е. 197, л. 1. Заверено пълномощно от 3 януари 1945 г.

²³ ДА – Габрово, Ф. 418, оп. 3, а.е. 212, л. 2–10.

Вместо заключение

Със своя живот и дейност Иван Хаджиберов оставя след себе си значима следа в стопанското и обществено развитие на Габрово и България. През целия си живот той работи и твори, понякога неразбран и недооценен, но никога не пада духом и твърдо посреща ударите на съдбата.

Заради високите си граждански качества и опит Иван Хаджиберов е канен за общински и окръжен съветник, за народен представител, но той смята, че неговата мисия е изграждането на една модерна, добре уредена фабрика по европейски модел. Придържа се към принципа, че всеки трябва да се занимава с това, за което е призван. Иван Хаджиберов развива значителна дарителска и обществена дейност. Пръв внася 5000 зл. лв. за здание на библиотека „Априлов – Палаузов“, председател е на настоятелството през 1907 и 1908 г., оглавява строителната комисия (Collection, 1925, pp. 85–86). Той е сред основателите на Индустриална банка „Габрово“ през 1917 г. Награден е с орден „За граждански заслуги“ I степен.

След национализацията фабрика „Иван х. Беро“ е преименувана на „9 септември“. При уедряването на вълненотекстилните фабрики в Габрово и създаване на ДВТК „Георги Генев“ тя остава като цех със същото име. През 60-те години на ХХ в. обширното пространство от бившето имение на Хаджиберови е използвано за построяване на нови тъкачница и апретура към комбината. Старите сгради на предприятието и къщите са запазени. Съборена е семейната гробница, в която са погребани Иван и Тодорка Хаджиберови и синът им Берио²⁴. След 1989 г. комбината работи известно време, но изпада в несъстоятелност, част от сградите му се използват, други са изоставени и тънат в разруха.

Днес, от целия индустриален комплекс, който Иван Хаджиберов гради почти през целия си живот, са останали само руини.

REFERENCES:

Angelova, P., 1997. Archival documents about the industrialist Ivan Hadzhiberov. In: Lazarova, V. (ed.), *120 years since the Liberation of Gabrovo: Proceedings of a scientific conference "Gabrovo – stronghold of the Bulgarian spirit"*. Veliko Tarnovo: Abagar Ltd., pp. 211–214. [Ангелова, П., 1997. Архивни документи за индустриалеца Иван Хаджиберов. В: Лазарова, В. (съст.), *120 години от Освобождението на Габрово: Сборник материали от научна конференция „Габрово – твърдина на българския дух“*. Велико Търново: „Абагар“ ЕООД, с. 211–214].

Berov, L., D. Dimitrov (eds), 1990. *Development of industry in Bulgaria. 1834, 1947,*

²⁴ Масивната гробница е разрушена с взрив, а костите на погребаните в нея са предварително извадени и пренесени в София, където са препогребани в гроба на Димитър Беро.

1989. *Sofia: Nauka i izkustvo*. [Беров, Л., Д. Димитров (съст.), 1990. *Развитие на индустрията в България. 1834, 1947, 1989. София: Наука и изкуство*].
- Collection of the Gabrovo Public Library „Aprilov – Palauzov“*. 1925, Gabrovo: Pechatnitsa “Rodina”. [Сборник на Габровската народна библиотека „Априлов – Палаузов”. 1925, Габрово: Печатница „Родина”].
- Gatev, G., H. Venkov, G. Minchev, 1982. *History of the wool textile industry in Gabrovo*. Sofia: Profizdat. [Гатев, Г., Хр. Венков, М. Г. Минчев, 1982. *История на вълненотекстилната промишленост в Габрово*. София: Профиздат].
- Georgiev, N., 1912. Ivan h. Berov. *Contemporary illustration*, Vol. 2, no. 19–20, pp. 22–26. [Георгиев, Н., 1912. *Иван х. Беров*. Съвременна илюстрация, Т. 2, № 19–20, с. 22–26].
- Ivanov, M., 2021. *Against the Current: The Bulgarian Textile Industry, 1800–1912*. Sofia: Siela. [Иванов, М. 2021. *Срецу течението: Българската текстилна промишленост, 1800–1912*. София: Сиела].
- Nestorov, Yu. N. (ed.), 1934. *Book of Gabrovo Industry*. Sofia: Pechatnitsa Книпеграф. [Несторов, Ю. Н. (съст.), 1934. *Книга на габровската индустрия*. София: Печатница Книпеграф].
- Tsonchev, P., 1929. *About the economic past of Gabrovo*. Sofia: Pechatnitsa “Hudozhnik”. [Цончев, П., 1929. *Из стопанското минало на Габрово*. София: Печатница „Художник”].

Correspondence address:

Ivan Postompirov – Chief Curator

Regional Historical Museum – Gabrovo,

10, Nikolaevska Str.

5300 Gabrovo, Bulgaria

E-mail: iv_postompirov@abv.bg